

Critical Studies in Texts & Programs of Human Sciences,
Institute for Humanities and Cultural Studies (IHCS)
Monthly Journal, Vol. 20, No. 12, Winter 2020-2021, 369-392

A Book Review of Thomas Moore's *Utopia*

Behrouz Mohammadi Munfared*

Abstract

The book *Utopia* of Tasmour is one of the most important and influential works, which has also been a platform for writing later utopias. Therefore, the analysis and critique of this book are of special importance. The aim of the present study is to lay the groundwork for the introduction of the ideal utopia - with the help of the critique of the undesirable utopia. This research, in the first step, presents a descriptive report of Thomas's *Utopia* and the conditions affecting the writing of this book. In the second step, he will review his content.

Keywords: Utopia; Renaissance; Governor; Justice; The Low

* Assistant Professor, University of Tehran, muhammadimunfared@ut.ac.ir

Date received: 2020-10-08, Date of acceptance: 2021-01-20

Copyright © 2010, IHCS (Institute for Humanities and Cultural Studies). This is an Open Access article. This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> or send a letter to Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA 94042, USA.

پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
ماه‌نامه علمی (مقاله علمی - پژوهشی)، سال بیستم، شماره دوازدهم، اسفند ۱۳۹۹، ۳۷۱-۳۹۲

نقد کتاب/تویبای تامس مور

بهروز محمدی منفرد*

چکیده

کتاب *تویبای تامس مور* از مهم‌ترین و تأثیرگذارترین آثار در حوزه آرمان‌شهراندیشی است که در عین حال بستری برای نگارش آرمانشهرهای پسین بوده است. برای همین تحلیل و نقد این کتاب از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. با این توضیح، هدف پژوهش حاضر بسترسازی برای معرفی آرمانشهری مطلوب - به کمک نقد آرمانشهر نامطلوب - است. این پژوهش در گام نخست به اهمیت نقد کتاب *تویبای* و خاستگاه نگارش آن می‌پردازد. سپس مؤلفه‌ها و محتوای آن سامان می‌یابد و در نهایت نقدهای شکلی و محتوایی کتاب اتویبیا بیان می‌شود. نتیجه پژوهش نشان می‌دهد که اتویبای تامس مور نمی‌تواند تمامی ابعاد زندگی انسان را در نظر گرفته و الگویی مطلوب برای جوامع بشری در جهت سامان‌دهی حیث‌های فرهنگی و سیاسی و اجتماعی نیست.

کلیدواژه‌ها: اتویبیا، تامس مور، شهریار، عدالت، قانون‌مداری

۱. مقدمه

آرمان‌خواهی و عدم رضایت به وضعیت رفتاری انسان موجود جهان، عامل مهمی در تکاپو و تکامل آدمی است تا انسان همواره بیندیشد و با ابتکار و حقیابی و خلاقیت‌ها از حصار محدود و ثابت واقعیت موجود در طبیعت و زندگی گذر کند و به کمال گم‌شده‌ی خویش نائل آید. تصور جامعه ایده‌آل همواره ذهن اندیشمندان و حتی هنرمندان را به خود مشغول کرده است. چنان‌که توصیف چنین جامعه‌ای همانطور که توسط بسیاری فیلسوفان در قالب

* استادیار فلسفه، دانشگاه تهران، muhammadimunfared@ut.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۷/۱۷، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۱/۰۱

کتاب‌هایی نگارش شده است، بر لوح سفالی سومری‌ها، عهدهای قدیمی و نوشته‌های یونان باستان نیز مشاهده می‌شود. در این تصویر آرمان‌خواهان تلاش نموده‌اند هنر و ادبیات، فرهنگ و حتی رسانه را به خدمت بگیرند تا آرمان‌هایشان را در آن چارچوب‌ها ترسیم نمایند. بسیاری از آنها با مشاهده‌ی بحران‌های رفتاری - اخلاقی جامعه خویش به خلق ایده‌های آرمانی پرداخته و با نگاهی به گذشته‌های سراسر تیره و تاریک آن جامعه، به آینده‌ای روشن و عصری طلایی چشم دوخته و خواهان جهانی ایده‌آل هستند. در حقیقت تفکر آرزومندانه همواره در امور انسانی خودنمایی کرده است و هرگاه خیال در واقعیت بیرونی موجود ارضا نشود، در مکان‌ها و دوره‌هایی پناه می‌جوید که بر پایه‌ی آرزو بنا شده‌اند. (مانهایم، ۱۳۸۰، ص ۲۷۲) با این توضیحات اتویپا (Utopia) در یک معنای عام شامل تصورات و نوشته‌هایی کلی در مورد شماری از اندیشه‌ها یا ایده‌آل‌های مختلف آرمان-خواهان برای توصیف و یا توجه به ایجاد یک جامعه بهتر و ایده‌آل است.

کتاب جمهور افلاطون نخستین اثر مکتوب آرمانشهری در دست است که با تفصیل، نهادهای یک نظم اجتماعی آرمانی را شرح داده است. افلاطون بر اساس فلسفه و مبانی عقلی خود، دولت‌شهری را بنا می‌نهد که فیلسوفان حاکمیت آن را برعهده دارند و تمام و کمال‌خواهی در هر فضیلتی شاکله‌ی اساسی آن را تشکیل می‌دهد. اما قرون وسطی، عصر حاکمیت مطلق کلیسا بوده و کلیسا نیز جز آرمان‌شهرهایی که در مسیر کلیسا و مسیحیت بود را برنمی‌تابید. برای همین از آغاز دوره‌ی مسیحی تا قرن شانزدهم، آرزوهای اتویپایی - آرمانشهری - مسیحی معمولاً شکل هزاره داشتند و اتویپا فقط جلوه‌ای از جهان نجات‌یافته بود. (امرسون، ۱۳۸۷، صص ۴۱۶-۴۱۵) محتوای آرمانشهرهایی مثل کتاب شهر خدا (The City Of God) اثر آگوستین (Augustine of Hippo) و همچنین کتاب شهر مسیحیان (Christainopolis) اثر والتین اندریا (Johann Valentin Andreere) نیز جلوه‌ای از یک آرمان‌شهر مسیحی بودند. به ویژه کتاب شهر خدا نخستین و یا شاید بزرگترین تفسیری است که در طول تاریخ راجع به فلسفه‌ی مسیحی نوشته شده است. آگوستین در فرازهای متعدد، مسائل اخلاقی بشر را مطرح می‌سازد و راه حل آن‌ها را با توجه به تعالیم مسیحی بیان می‌کند. (دلی، ۱۳۸۳، صص ۵۶-۵۵)

با رشد اندیشه و انسان‌محوری در عصر رنسانس و آزادی بشر از اسارت کلیسا، نگارش آثار آرمان‌شهراندیشی نیز از حیث کمی و کیفی تفاوت یافت. آرمانشهرها در این دوران تحت تأثیر عصر مدرن، تفاوتی اساسی با آرمانشهرهای قرون وسطی پیدا کردند و برخلاف

نقد کتاب/اتوپای تامس مور ... (بهر روز محمدی منفرد) ۳۷۳

آنها، با غفلت از آسمان و اندیشه‌ی معنوی، رنگ و بوی دنیایی به خود گرفت. نخستین اثر مکتوب آرمان‌شهراندیشی عصر رنسانس و تحت تأثیر آن عصر، کتاب/اتوپیا (Utopia) اثر توماس مور (Thomas More) است.

در امتداد اتوپای توماس مور، نوشته‌های آرمانشهری یکی از نمودها و مظاهر همیشگی ایده‌ئالیسم اجتماعی، امید و خوش‌بینی بوده‌اند. با این‌که برخی اتویست‌ها بر وهمی بودن ماهیت تصوراتشان تأکید کرده‌اند و ناممکن بودن این تصورات را تجلی محدودیت نویدکننده‌ی بشری و ناکاملی جدی انسان دیده‌اند (امرسون، ۱۳۸۷، ص ۴۱۰)، اما در آرمان‌شهرهای این دوره، علم و عالمان از جایگاه والائی برخوردارند و به بنیادهای رفاهی و اقتصادی مردم توجه بسیاری شده است. کتاب *آتلاتیس‌نو* (New Atlantis) اثر فرانسیس بیکن (Francis Bacon) آرمانشهری علمی بود که هدف از آن توسعه علوم و معارف بشری و همچنین عدالت واقعی بود. کتاب *شهر آفتاب* (Te City Of Sun)^۱ اثر تومازو کامپلانا (Tommaso Campanella) نیز یک جامعه‌ی علمی ترسیم می‌شود و بشر از طریق اصلاح نژادی، از به دنیا آمدن افراد شرور مادرزاد پیشگیری می‌کند. در کتاب تاریخ اهالی سوارامب (The history of the Sevarites or Sevarambi) اثر وایرس تفریح گروهی، به عنوان سفر آموزشی از اهمیت برخوردار است. (see: Vairasse, 2006) از دیگر آرمان‌شهرهای قرن هفدهم می‌توان به کتاب *اوسئانیا* (Oceana) اثر جیمز هرینگتون (James Harrington) اشاره کرد که در آن مسأله‌ی ثبات و جاودانگی ساختار سیاسی و ارزش‌های دولت از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. بر اساس چنان‌چه علل فساد و تباهی قانون اساسی و تضادها و نابرابری تقسیم زمین‌ها برداشته شود جامعه‌ای آرمانی محقق خواهد شد. (See: Harrington, 1992)

در مقابل اتوپیاها نیز دیستوپیهایی (Distopia) وجود دارند که جوامعی تخیلی و وارونه‌ی یک جامعه آرمانی (آرمان‌شهر) به‌شمار می‌آیند و به منزله‌ی هشدار به مردم به خاطر چیرگی معضلات اجتماعی، اقتصادی، صنعتی و... هستند که در آنها ویژگی‌های منفی اخلاقی و فاجعه‌های انسانی بر حیات آدمی چیره شده و تمامی زیست این جهانی انسانی را درنور دیده و به نابودی بشر می‌انجامد.

از این میان نقد و بررسی محتوای بخش دوم کتاب اتوپای توماس مور از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است؛ زیرا: ۱. اولین آرمانشهر ترسیم شده پس از رنسانس است. ۲. بیش از سایر آرمانشهرها مورد توجه مکاتبی همانند کمونیسیم قرار گرفته است تا جائی که

کمونست‌ها، توماس مور و کتابش را به عنوان الگوی خود می‌شمارند. ۳. مصداق یک آرمانشهر کامل است به گونه‌ای که هر آنچه در یک آرمانشهر انتظار می‌رود، در بخش دوم این کتاب لحاظ شده است. این مقاله می‌کوشد با روش تحلیلی ابتدا خاستگاه نگارش کتاب اتوپیا را بیان کند، سپس به همین روش گزارشی از کتاب را ارائه نماید. در نهایت نقدهائی درون متنی و بیرون متنی بر آن وارد کند.

۲. اهمیت تحلیل و نقد کتاب/اتوپیا

از میان این حجم انبوه کتاب‌های آرمان‌خواهانه و آرمانشهری، بخش دوم کتاب اتوپیای تامس مور نسبت به دیگر آرمانشهرها دارای اهمیت ویژه‌ای است، چنان‌که بسیاری اندیشمندان غربی به انحای مختلف این کتاب را مورد نقد و بررسی جدی قرار داده‌اند. البته برخی قائل به نوعی تکثرگرایی در گزارش از کتاب و رأی ایشان شده‌اند و مقاله‌ای نیز با عنوان "معضل و دوراهی هرمنوتیکی" در مورد این کتاب نگاشته شده است. (Ben Arfi, 2016) برای نمونه برخی در تفسیر اتوپیا، از ماکیاوالیسم اتوپیا سخن گفته‌اند. (Duhamel, 1955) و برخی آن را به عنوان نقد افلاطون تلقی کرده‌اند. (Gueguen, 1978) همچنین مدخلی از دانشنامه استنفورد به توماس مور اختصاص داده شده و این کتاب بررسی شده است. (Dominic, 2014) در مورد توماس مور همچنین کتابی از آنتونی کنی با عنوان *توماس مور به زبان فارسی ترجمه شده است*. به هر حال نقد و بررسی محتوای این کتاب از چند جهت در اولویت پژوهش است؛

- کتاب *اتوپیا* ایده‌آل‌ها و شیوه‌های تفکر نوینی را به جوامع موجود خود ارائه نموده است و هرچند در ظاهر یک آرمان به‌شمار می‌آید، ولی در حقیقت به نقد وضع موجود پرداخته و ابتکارات علمی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بسیاری در آن بیان شده است.
- اولین اتوپیای ترسیم شده پس از رنسانس بوده و مصداق یک اتوپیای کامل است، به گونه‌ای که هر آنچه در یک اتوپیا انتظار می‌رود، در اتوپیای توماس مور لحاظ شده است. پس شناسائی بسیاری از آرمانشهرها با شناخت دقیق اتوپیای توماس مور کامل می‌شود.

نقد کتاب/تویپای تامس مور ... (بهروز محمدی منفرد) ۳۷۵

- *تویپای تامس مور*، بذرهای بسیاری از سخنانی را که بعدها در تمدن اروپایی طرح شد، در خود دارد. حتی با وجود اینکه خود تامس مور یک مسیحی معتقد بود، اما محتوای کتاب ایشان به نحوی بود که نباید نفوذ آنرا در نهضتی که از لحاظ زمانی نزدیکتر به زمان پیدایش آن بود نادیده گرفت و آن عبارت است از نفوذی که در قرن شانزدهم در طرز تفکر مردانی که نهضت‌های مذهبی و گرایش‌های سوسیالیستی را در آلمان رهبری می‌کرد به جای گذاشت. (گانتانو و گاستون، ۱۳۷۰، صص ۴-۱۶۳) همچنین آرمان‌شهر تامس مور همسو با برخی دیگر از آرمان‌شهرها به عنوان الگو و نوآوری‌های فنی برای مدیریت عمومی، ساختمان‌سازی و ساخت و مهندسی سد نیز به شمار آمده است. (Hudson, 2003, p. 29)

- تأثیرات مثبت و منفی *تویپای تامس مور* در مغرب‌زمین بر کسی پوشیده نیست و این کتاب بسیار مورد توجه قرار گرفته است، به طوری که از قرن شانزدهم به بیش‌تر زبان‌های اروپائی ترجمه شد و به عنوان الگوی بسیاری به‌شمار آمد که دست‌کم اندیشه‌های سیاسی آنرا اقتباس کردند. (روویون، ۱۳۸۵، ص ۱۱)

۳. بسترهای نگارش کتاب/تویپا

مهم‌ترین خاستگاه نگارش کتاب *تویپا* ملاحظه دوران زندگی تامس مور و انگیزه‌های شخصی و علمی اوست. تامس مور در هفتم فوریه ۱۴۷۷ در یک خانواده اشرافی در لندن زاده شد و تحت نظر جان مورتن - اسقف کنتربری - و در ادامه در دانشگاه آکسفورد به تحصیلات خود ادامه داده است. او در نوزده سالگی یک زندگی راهبانه در یکی از صومعه‌های فرقه شارتر (Chatre) را تجربه کرد و مدت چهار سال در آنجا ماند. (گائتاموسکا و گاستون بوتو، ۱۳۷۵، صص ۱۵۸-۱۵۷) وی همچنین با *راسموس* (Desiderius Erasmus) آشنا و تحت تأثیر او قرار گرفت و با کمک او برخی از نوشته‌های *لوکیانوس* (Lucianus Samosatensis)، هزل‌نویس یونانی، در سده دوم مسیحی را ترجمه نمودند. (کنی، ۱۳۷۴، ص ۳۰) وی یک شخصیت به شدت مذهبی و معتقد به کلیسای کاتولیک و الگوی پرهیزکاری بود، (Cayley, 2007, p. 23) برای همین وی با اینکه صدر اعظم هانری هشتم بود، هنگامی که هانری هشتم می‌خواست از زیر سلطه کلیسا بیرون آید، مور با وی موافقت نکرد و با این کارش او را گناه‌کار شمرد و در یکم ژوئیه ۱۵۳۵ در راه ایمان مسیحی و نگارش کتاب *تویپا* کشته شد. (Beer, 2002, p.32) این امر موجب شد که بعدها مقام

روحانیتش ارتقا یابد. با این حال در ادامه به چند عامل و خاستگاه مهم دیگر برای نگارش این کتاب اشاره می‌کنم؛

۱.۳ ملاحظه وضعیت دوران رنسانس

عصر رنسانس را می‌توان دوران گذار بین قرون وسطی و دوران جدید دانست که در شمال ایتالیا آغاز شد و دورانی بسیار سخت و بحرانی از حیث فرهنگی و اجتماعی و مذهبی برای جامعه آن روز بود. توماس مور در چنین دورانی زندگی می‌کرد و روشن است که چنین دورانی در نگارش *اتوپیا* وی نیز تأثیرگذار باشد. توماس مور در حالی کتابش را نگاشت که بر اوضاع و احوال اجتماعی و اقتصادی سرزمین خود برآشفت و منتقد فرمانروایان ظالم و مستبد، روحانیون متعصب مسیحی و ثروتمندان متجاوز بود. برای همین در قسمت اول کتاب خود - که جنبه‌ی تاریخی و واقعی دارد - به برخی از این نابسامانی‌ها اشاره کرده و به عنوان نمونه می‌گوید: «انسان‌های نابخرد اطراف پادشاه را گرفته‌اند و عملکرد ناصحیح نظام حاکم باعث بیکاری و فساد شده است، زیرا بیکاران از روی بیکاری به فساد و دزدی روی آورده‌اند» (مور، ۱۳۶۱، ص ۳۴) بر این اساس، *اتوپیا* توماس مور بهانه‌ای برای خرده‌گیری از جامعه‌ی خویش و متأثر از حوادث روزگار بود. (زرین‌کوب، ۱۳۸۱، ص ۲۳۸) مور نشان داد که با ساختن یک دنیای خیالی و غیرواقعی، راحت‌تر می‌توان نظریات مخالف نظام - به معنی اخص کلمه پادشاه - را بر زبان آورد.

۲.۳ ملاحظه متون گذشته

اتوپیا تامس مور از کتاب *جمهور افلاطون* بسیار اثر پذیرفته است. (امرسون، ۱۳۸۷، ص ۴۱۳)، چنان‌که توماس مور در مواردی به صراحت نکاتی را از افلاطون نقل کرده و آن را خردمندانه می‌داند. (مور، همان، ص ۶۱) همچنین *اتوپیا* تحت تأثیر کتاب *ستایش دیوانگی* اثر اراسم اهل شهر رتردام است. (گانتانو و گاستون، ۱۳۷۰، ص ۱۵۷)

۳.۳ توجه به کمال‌گرایی انسان

یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های بستر ساز *اتوپیا*، کمال‌گرایی تامس مور است. آرمان‌شهرطلبی - به خاطر ابزاریت آن برای تحقق کمال نسبی انسانی - در طبیعت انسان ریشه داشته و جوهره‌ی

نقد کتاب/توپییای تامس مور ... (بهبروز محمدی منفرد) ۳۷۷

بشر و اهداف درونی وجودش را بیان می‌کند. (برلین، ۱۳۸۷، ص ۴۳) یعنی آرزوی داشتن یک جامعه‌ی برین در حوزه کمالات اخلاقی در فطرت هر انسانی و در وجدان هر جامعه - ای نهفته است و این تجلی روح کمال‌جوئی انسان‌ها، فیلسوف و نگارنده آرمان‌شهر را - به عنوان یکی از افراد جامعه - وامی‌دارد که برای تحقق و یا حداقل ترسیم آن تلاش کند. اتویپیست به عنوان یک انسان کمال‌طلب، نواقص و نابسامانی‌های جامعه‌ی موجود خود را مشاهده کرده و نسبت به رفع آن‌ها و ترسیم یک جامعه‌ی کامل و مطلوب گرایش می‌یابد. این گرایش به کمال، اتویپیست را به ترسیم اتویپیای خود سوق داده است. این کمال‌گرائی و کمال‌خواهی به وضوح در سرتاسر/توپییای تامس مور نمایان است که شامل کمال در رابطه‌ی انسان با طبیعت، کمال در روابط انسان‌ها با یکدیگر و تکامل در انسانیت و ارزش - های انسانی و همچنین کمال در عرصه‌های امنیتی، هم‌سانی و دانائی می‌شود.

۴.۳ حس عدالت‌خواهی تامس مور

عدالت‌خواهی و اصلاح جامعه‌ی انسانی، یکی از مهم‌ترین انگیزه‌های فیلسوفان در تدوین و ترسیم آرمان‌شهر بوده است. برای نمونه افلاطون جهان را بر منهج عدل استوار می‌داند و درصدد است عدالت موجود در عالم تکوین را بشناسد و نظام اجتماعی را به سوی آن سوق دهد و آدمی را از رنج و محنت برهاند. برای همین، هدف اساسی از کتاب جمهور را نیز بیان مفهوم عدالت و راه رسیدن به آن می‌داند. البته آن را آرمانی مطلوب می‌داند که تنها تربیت یافتگان دامان فلسفه و حکمت می‌توانند به آن برسند و مطلوب جویندگان سعادت می‌باشد. (افلاطون، ۱۳۶۸، ص ۹۲) تامس مور نیز در پی عدالت و به چالش کشاندن ظلم - های عصر خود، اتویپیا را ترسیم کرد. در واقع او طالب عدالت بود. برای همین با نقد جامعه‌ی خود در بخش اول کتاب اتویپیا این پیام را به صراحت رسانده است. در بخش دوم نیز جامعه‌ی عادل مورد نظر خود را ترسیم نموده است. اگر تامس مور وضع موجود را می - پسندید و ناعدالتی را در آن مشاهده نمی‌کرد، شاید جامعه را مطلوب خود می‌دید و دست به تدوین و نگارش اتویپیا نمی‌زد.

۴. گزارش اجمالی محتوای کتاب/توپیا

واژه یوتوپیا (Utopia) و یوتوپیانیزم (Utopianism) اصطلاحی شایع در علوم و فلسفه سیاسی است که شرح‌های مفصلی بر این واژه نگاشته شده است. این واژه از دو کلمه "Ou" به معنای "نا" و "Topos" به معنای "مکان" ترکیب یافته و در مجموع به معنای مکان ناموجود است، ولی *توماس مور* پیشنهاد "Eu" یا خوب را به جای "Ou" قرار داده است و در نتیجه این واژه از نظر او به معنای "مکان خوب ناموجود" است.

نگارش کتاب *توپیا توسط مور* در سال ۱۵۱۵ میلادی در یک سفر دیپلماتیک به بلژیک آغاز شد و در بازگشت وی به لندن پایان یافت. این کتاب برای نخستین بار در سال ۱۵۱۶ در لوون به زبان لاتین به چاپ رسید و مورد توجه اومانیست‌ها و سیاستمداران قرار گرفت. این کتاب در سال ۱۵۵۱ به زبان انگلیسی ترجمه و برای بار نخست به این زبان در ۳۵۹ صفحه منتشر شد. پس از انتشار، آوازه اتوپیا از همان آغاز همه جا را فراگرفت. از روز انتشارش در لوون (فرانسه) غوغا و گفت‌وگوی فراوانی برانگیخت و در عرض دو سال، سه چاپ دیگر از آن به همان زبان اصلی لاتینی که زبان بین‌المللی دانشوران و کلیسا بود منتشر شد. به تدریج کتاب اتوپیا و سبب شد نام او را در شمار قهرمانان "انقلاب" بر لوحه‌ای در میدان سرخ مسکو بنگارند. (کنی، ۱۳۷۴، صص ۸-۷)

کتاب *توپیا توماس مور* در قالب دو بخش و دو کتاب است که و همانطور که گفتیم بر بخش دوم تمرکز داریم؛ بخش اول شامل یک گفتگوی مشاوره‌ای بین *توماس مور* و برخی همسفرانش از جمله رافائل هیتلودی بوده و جنبه واقعی داشته و توصیفی از اوضاع نابسامان آن عصر بریتانیا دارد که از آن جمله می‌توان به گرایش پادشاهان به شروع جنگ‌ها و از دست دادن پول‌ها در تلاش‌های بی‌ثمر مردم اشاره کرد. برای همین این بخش کتاب هم ارزش تاریخی و هم جنبه جامعه‌شناختی دارد. هر چند این بخش یک سال پس از نگارش بخش دوم نوشته شده است (روویون، ۱۳۸۵، ص ۴۵)، ولی از حیث منطقی مقدم است و زمینه را برای بخش دوم یعنی پرداختن به محتوای آرمان‌شهرش فراهم می‌آورد. توجه کنید با اینکه بخش اول پس از بخش دوم نگاشته شده، ولی محتوای آن بخش مدنظر *توماس مور* بوده و بر آن مبنا شروع به نگارش بخش اصلی کتاب، یعنی بخش دوم نموده است.

بخش دوم داستانی تخیلی در مورد یک مکان ناموجود به نام اتوپیا است. اتوپیا جزیره‌ای است که توسط یوتوپوس (Utopos) پادشاه آن سرزمین ساخته شد و طبیعت را به سود

نقد کتاب/توپیای تامس مور ... (بهر روز محمدی منفرد) ۳۷۹

انسان تغییر داد و ساکنان روستائی و بی ادب و نافرهیخته آن دیار را متمدن کرد. برای همین از ویژگی‌های برخوردار است که دیگر ملل از آن بی‌بهره و یا کم‌بهره‌اند. اتوپیا همانند جمهور/فلاطون از توصیف کشوری خیالی برای بیان نظریه‌های سیاسی و فلسفی و نقد نهادهای سیاسی معاصر خود سود می‌جوید، اما مور و/فلاطون خواننده را آزاد می‌گذارند تا خود حدس بزنند آن نظامی که نویسنده توصیف می‌کند تا چه حد پیشنهادی جدی سیاسی است و تا چه حد در حکم آینه‌ای افشاگر است تا کژی‌های جوامع واقعی را به تمسخر گیرد. (کنی، ۱۳۷۴، ص ۳۲) از این رو تامس مور در پایان کتابش نتیجه می‌گیرد که اتوپیا نمی‌تواند به طور کورکورانه سرمشق قرار گیرد، لیکن می‌تواند چیزهای زیادی به ما بیاموزد تا شرایط سیاسی و اجتماعی اروپا را که دچار نقایص بسیار هست اصلاح کنیم. اکنون و در ادامه به طور اجمال گزارشی از مباحث مطرح شده در محتوای کتاب اتوپیا ارائه نموده و برخی از ویژگی‌های آن را معرفی می‌کنیم؛

۱.۴ ملاحظه جایگاه دین در جامعه آرمانی

توپیا توصیف کننده یک جامعه مسیحی است، ولی پیروان دین‌های دیگری نیز در اتوپیای وی وجود دارند که آزادانه زندگی می‌کنند (مور، ۱۳۶۱، ص ۱۲۳) و اعمال دینی خود را انجام می‌دهند. البته غالباً در پرستش خدای یگانه اتفاق نظر دارند، چنانکه گوئی همگی از راه‌های گوناگون رهسپار یک منزل‌اند. (همان، ص ۱۳۲) همچنین اگرچه ممکن است خورشیدپرست، ماه‌پرست و ستاره پرست در میان مردم وجود داشته باشد، ولی خردمندترین ایشان برآنند که خدائی جاودانی، بی‌کران و ناشناختنی وجود دارد که ورای فهم بشر است و در تمامی کیهان - نه به صورت ماده - بلکه به صورت فضیلت و قدرت سریان دارد. ایشان او را پدر همه می‌خوانند و برآنند که سرآغاز و مایه رشد و پیشرفت و دگرگونی و پایان همه چیز اوست و همه او را با یک عنوان می‌خوانند که به زبان بومی آن را "میترا" می‌نامند. (همان، ص ۱۲۳)

با این حال برخی از مهم‌ترین باورها و اعمال دینی اهل اتوپیا عبارتند از ۱. روح با تن نمی‌میرد، بلکه مردگان در میان ما حاضرند و سخنان ما را می‌شنوند. ۲. گردش عالم به دست تقدیر قاهر خداوندی است. ۳. پس از این زندگی برای گناه‌کاران کیفر و برای نیکوکاران پاداشی مقرر شده است. (همان، ص ۱۲۵) ۴. مشاهده دقیق طبیعت و تأمل در آن نزد خدا عبادتی بسیار پسندیده است. (همان، ص ۱۲۷) ۵. تندیس‌ی از خدا نیست تا آنکه هر

کس خدا را به صورتی که دوست دارد ترسیم کند، ولی فرق نمی‌کند که خدا را چگونه بینگارند زیرا همگی حضرت احدیت را به این نام می‌خوانند. ۶. در هر تعطیل پایانی پیش از رفتن به پرستشگاه زنان در برابر شوهران و کودکان در برابر پدر و مادر زانو زده و اقرار به گناه و طلب بخشش می‌کنند. (همان، ص ۱۳۲). ۷. کاهنان با رأی مخفی انتخاب می‌شوند (همان، ۱۲۹) و در میان مردم و حکومت و حتی مردم دیگر کشورها بسیار محترم هستند و اگر کاهن جنایت هم بکند کاری با او ندارند، زیرا او همچون هدیه مقدسی وقف خداست. ۸. جانوران را قربانی نمی‌کنند و در پرستشگاه لباس سفیدی می‌پوشند و کاهن ردایی رنگارنگ می‌پوشد که از جنس پربهائی ساخته نشده است. (همان، ص ۱۳۳). ۹. جسد مردگان را می‌سوزانند. ۱۰. از ریاضت بیزارند و خوارداشت تن را به خودی خود از گمراهی می‌دانند و به صورت‌های خرافی می‌خندند، ولی به معجزات احترام می‌گذارند و آنرا کار خدا می‌دانند. (همان، ۱۲۷) تامس مور بیان می‌دارد که اگر کسی به اصول فوق باور نداشته باشد و غیر آنها را ببیند، کیفر سختی در انتظارش بوده و شایسته زندگی در جامعه بشری را ندارد. زیرا چنین کسی به راحتی دیگر قوانین را نیز می‌شکند. (همان، ص ۱۲۵)

۲.۴ نوع نگرش به نظام سیاسی حاکمیت

حکومت در *آتوییا* "دمکراتیک" و "فدراتیو" زیر رهبری یک شه‌ریار است که براساس دموکراسی و به صورت دائمی انتخاب می‌شود. حاکم از ویژگی‌هایی برخوردار است که حکمت و عدالت از جمله مهم‌ترین آنها است. نوع حاکمیت در *آتوییا* به این نحو است که گروه بر فرد غلبه دارد و زندگی بر اساس یک سازمان اجتماعی شکل می‌گیرد. در اینجا سازماندهی اجتماعی مهم‌ترین رکن در بهبود زندگی انسان‌ها تلقی می‌شود و بر پایه‌ی گروهی از نهادهای مشترک مدیریت زندگی بنا می‌شود. *آتوییا* به شکل سلسله مراتب تصویر کارگزاری را ترسیم می‌کند که براساس دموکراسی انتخاب و تمامی مناصب حکومتی را در دست می‌گیرند. کارگزاران در *آتوییا* به این شرح می‌باشند: «هر سال سی خانوار کارگزاری بر می‌گزینند، که سیفوگرانت یا فیلارک (Phylarch) می‌نامند، بر سر سیفوگرانت کارگزار دیگری است که سرفیلارک می‌نامند همه‌ی سیفوگرانت‌ها که شمارشان به دوهزار می‌رسد از فهرست چهار نفری مردانی که مردم چهارمحل‌ی شهر نامزد کرده‌اند "شه‌ریار" را برمی‌گزینند. شه‌ریار برای همه‌ی عمر برگزیده می‌شود، مگر آن‌که گمان کنند که خیال یکه‌تازی

نقد کتاب/اتویپای تامس مور ... (بهر روز محمدی منفرد) ۳۸۱

درس دارد. اما ترانیبورها را سالانه برمی‌گزینند، اگرچه کمتر آن‌ها را عوض می‌کنند، دیگر کارگزاران همگی یک سال عهده دار کارند» در این صورت مسائل بسیار مهم ابتدا به مجمع سیفوگران‌ها آورده می‌شود، سیفوگران‌ها هنگامی که موضوع را با خانوارهایشان در میان نهاده و با هم به توافقی رسیدند، تصمیم خود را به سنا گزارش می‌دهند. (همان، ص ۷۳) بنابراین همه‌ی مردم در تصمیم‌گیری‌های کلان دخیل هستند و تا حدودی حق انتخاب دارند. اما آنچه اهمیت دارد وجود یک حاکم اخلاقی برخوردار از عدالت و حکمت در رأس حکومت است.

۳.۴ وجود قوانین ساده و سختگیرانه

در اتویپای تامس مور قوانین اندکی و در عین حال بسیار ساده و سختگیرانه‌ای تدوین می‌شود که همه اهل اتویپا آن قوانین را خوب می‌دانند و منصفانه‌ترین تفسیر از قانون را ساده - ترین آنها می‌دانند، بنابراین ارجی به حقوق‌دانان نمی‌نهند و نبودن قانون را بهتر از وجود قوانینی می‌دانند که تنها مردان بسیار ماهر و کارآزموده از عهده تفسیر آن برمی‌آیند. (همان، ص ۱۱۰) اتویپا برای اموری از قبیل ساعات کار (همان، ص ۷۵)، سکونت و غذا خوردن (همان، ص ۸۲)، سفر (همان، ص ۸۵)، برده داری، شغل (همان، ص ۷۴)، ازدواج (همان، ص ۱۰۶) و کیفر (همان، ص ۱۰۸) قوانین ساده‌ای را بیان می‌کند که قوانین بشری به شمار آمده و هیچ گونه مبنای دینی ندارد.

۴.۴ ملاحظه عدالت توزیعی اقتصادی

عدالت توزیعی اقتصادی از شاخصه‌های اتویپا است. در نظام اقتصادی اتویپا همه مردم به طور یکسان همراه با رشد نیروهای تولیدگر رشد نموده و منابع ثروت، عمومی و به دولت و همگان تعلق دارد. در آنجا مالکیت عمومی، توزیع عادلانه ثروت، مسکن اشتراکی، لباس متحدالشکل (همان، ص ۷۴) و حتی یکسان بودن جمعیت شهرها نمونه‌هایی از این عدالت موری هستند. (همان، ص ۸۱) همچنین تمامی مردم از حقوق مالی یکسان برخوردار بوده و مالکیت خصوصی که منشأ بسیاری از بدی‌ها و حسادت‌ها و جنایت‌هاست حذف می‌شود و کالاها عادلانه پخش می‌شوند، زیرا در غیر این صورت همه چیز میان مشتای مردم تقسیم می‌شود و همین گروه انگشت شمار نیز به راستی آسوده خاطر نیستند. (همان، ص ۶۰)

توجه کنید که برابری و یکسان سازی به طبیعت و محیط پیرامون اهل اتوپیا هم سرایت کرده است. در اتوپیا ۵۴ شهر یکسان وجود دارد (همان، ص ۶۸) که از لحاظ شکل خانه‌ها نیز میان آنها همسانی و نظم برقرار است. هر خانه دری به خیابان و دری به باغ دارد. به آسانی باز و بسته می‌شود و هر کسی اجازه ورود دارد، زیرا مالکیت خصوصی وجود ندارد و هر ده سال خانه‌ها را با قرعه عوض می‌کنند. (همان، ص ۷۲)

۵.۴ تأکید اتوپیا بر انسجام و همدلی بین مردم

مدنیت طبیعی و رابطه‌ی تعاون میان انسان‌ها از شالوده‌های آرمان‌شهر تامس مور است. این امر یک نوع همدلی در تمامی عرصه‌های زندگی را در پی دارد و فردی که در این شهر زندگی می‌کند حتی در مرگ هم خود را تنها نمی‌داند، زیرا همواره همراه اهل مدینه است. بنابراین در اتوپیا، اجتماع اندام هیولایی بزرگ است که افراد سلول‌های آن را تشکیل می‌دهند و تنها مصلحت اجتماع لحاظ شده و همه چیز بر گرد آن می‌گردد و انسان باید تابع اجتماع گردد و همگان مسیر واحدی طی کنند و از تعرض به جامعه بپرهیزند.

۶.۴ گرایش به لذت اپیکوری در اتوپیا

معیار سنجش ارزش‌های اخلاقی و خوبی یا بدی رفتارهای اختیاری انسان در اتوپیا، غایت-گرائی لذت‌گرایانه - البته لذت‌گرائی اپیکوری - است. در این تصویر لذت، آن خواهش-هایی است که عقل سلیم و حواس آن‌ها را روا می‌شمزند، خوشی‌هایی که با آن‌ها نه به دیگران آسیبی برسانیم و نه لذت بزرگ‌تری را جانشین لذت کوچک‌تری کنیم و نه از انجام آن کار رنج بریم. (همان، ص ۹۵) بر اساس این اتوپیا عقل ما را فرا می‌خواند که زندگی خود را هرچه می‌توانیم به آرامش و شادی بگذرانیم و به دیگران یاری کنیم که با پیروی از طبیعت به این خیر دست یابند. (همان، ص ۹۳) البته اهل اتوپیا کسانی را که شادکامی را صرفاً به اموری از قبیل جامه‌ی فاخر پوشیدن، حس برتری بر دیگران، عاشقان لعل و گوهر و ثروت اندوزی می‌دانند مذمت می‌کنند (همان، ص ۹۵) و قمار و شکار را از جمله لذت‌های ابلهانه به شمار می‌آورند. آن‌ها حتی قصابان را که به کشتار می‌پردازند از جمله بردگان به‌شمار آورده و معتقدند لذت تماشای مرگ، حتی مرگ وحوش، از نهاد بدذات ستمگر مایه می‌گیرد. (همان، ص ۹۷) اهل اتوپیا لذت‌های خوب و شایسته را مایه‌ی

نقد کتاب/تویبای تامس مور ... (بهروز محمدی منفرد) ۳۸۳

شادکامی می‌دانند و برآند که با کسب فضیلت، طبع ما این گونه لذت‌ها را عالی‌ترین خیر خویش می‌شناسد و خودبخود به سوی آن کشیده می‌شود و در مجموع شادکامی تنها در پیروی از فضیلت است. (همان، ص ۹۲)

۵. برخی ویژگی‌های تحلیلی کتاب/تویبیا

نکات تحلیلی بسیاری در مورد اتویبیا وجود دارد که به برخی اشاره می‌کنم؛

۱.۵ اتویبیا به منزله نفی ایدئولوژی موجود

اتویبیا - به معنای عام- معترض وضع موجود و ضدواقعیت است و اساس واقعیات جامعه را مورد تردید قرار داده و ایدئولوژی موجود را به چالش می‌کشد. به عبارت دیگر اتویبیا با نظام موجود رابطه‌ای دیالکتیک داشته و نفی ایدئولوژی است.

۲.۵ وجود تمامیت‌خواهی در محتوای اتویبیا

ویژگی مهم اتویبای تامس مور تمامیت‌خواهی و به عبارت دیگر "یا همه و یا هیچ" است، این اتویبیا اوج فرهنگ و تمدنی را به دست می‌دهد که هیچ مردمی تاکنون بدان دست نیافته‌اند. (روویون، ۱۳۸۵، ص ۴۵)

۳.۵ نگرش اومانستی مسیحی در اتویبیا

«اتویبیاگری بیانی است از اومانسیم؛ گرایشی که به او وجهی نقادانه و عینی می‌دهد.» گودن، ۱۳۸۳، ص ۳۰) اتویبای تامس مور نیز از این قاعده مستثنی نیست. در کتاب اتویبیا به وضوح رگه‌هایی از اومانسیم مسیحی همانند تساهل، آزادی ادیان و عقیده وجود دارد که قابل اغماض نیستند و برای اصلاحات کلی در رنسانس مسیحی نیز بکار می‌روند. در واقع اتویبیا بیان اومانسیم مسیحی و اخلاقیات نویافته و شوق و حرارت مذهبی بود که نهضت اصلاح دینی و نهضت ضد اصلاح دینی در آن ریشه داشت (امرسون، ۱۳۸۷، ص ۴۱۷)

۴.۵ عدم وجود تاریخ در اتوپیا

فیلسوف اتوپیاست به حال و گذشته کاری ندارد و تنها به آینده‌ای نامعلوم کار دارد. در حقیقت می‌توان اتوپیا - به معنای عام - را بن‌بست و پایان پویش تاریخ دانست، زیرا در این شهر، بشر از هر حیثی به کمال مطلوب خود می‌رسد و دیگر تقاضای امر فراتری ندارد و آن بهشت خیالی برایش محقق گشته است. (کاسیرر، ۱۳۶۴، صص ۴۲۶-۴۲۵) در حقیقت آرمان‌شهر، مدینه‌ی رؤیایی است که اهل آن تاریخ ندارند و آسوده از هر خوف و هیبت و فارغ از اندیشه‌ی مرگ در مقامی که نظام مدینه مقرر داشته است به کار خود مشغولند. (داوری اردکانی، ۱۳۷۷، ص ۱۵) البته تامس مور به سنت مسیحی پای‌بند است و در اتوپیای خود جایگاه ویژه‌ای برای آن قرار داده است و اگرچه تاریخ را نفی می‌کند، ولی این نفی گذشته و تاریخ، مسیحیت را دربر نمی‌گیرد.

۶. نقد کتاب اتوپیا

اتوپیای تامس مور هم از حیث شکلی و هم محتوایی از نقدهایی اساسی برخوردار است. از حیث شکلی، نظم چندان منطقی در کتاب مشاهده نمی‌شود و در آن صرفاً به بیان تخیلات نویسنده بدون ترتیب منطقی آنها اشاره شده است. همچنین در مواردی نوعی ناسازگاری و عدم انسجام بین گزاره‌ها نیز مشاهده می‌شود. در ادامه به برخی از اشکالات محتوایی مهم اتوپیا اشاره می‌کنم؛

۱.۶ عدم امکان تحقق اتوپیا

تحقق آرمان‌شهرها در زمین بیشتر به قصه و افسانه می‌ماند و طرح‌ها و برنامه‌های اتوپیایی از جمله اتوپیای تامس مور هرگز به تحقق نمی‌پیوندند. برای همین همه‌ی کسانی که از اتوپیا - منظور اتوپیا به معنای عام است - دم زده‌اند با ناامیدی به آن نگریسته و نتوانسته‌اند راه‌کارهایی برای تحقق آن ارائه نمایند و کسانی هم که برای تحقق آن کوشیده‌اند، تلاشی نافرجام نموده‌اند و هیچ‌یک موفق نبوده‌اند. در حالی که اتوپیا زمانی اعتبار دارد و از ارزش واقعی برخوردار است که قابلیت تحقق داشته باشد. شاید برای همین است که اخیراً اظهارنظرهای مختلفی در مورد مرگ آرمان‌شهراندیشی و عقب‌نشینی آن از نقشی که قبلاً داشته، صورت گرفته است. (Bird, 1993, p. 258)

۲.۶ قوانین سخت‌گیرانه و افراطی

مجموعه اهل اتوپیا همانند سیستمی ماشینی هستند که هر یک از افراد از اجزای این ماشین بوده و برای فعل خاصی طراحی شده‌اند و گذر از این افعال کیفر و مجازات را در پی دارد. در این تصویر، اگر مردم آزاد و رها گذاشته شوند که هر کاری می‌خواهند انجام دهند، ثبات جامعه و سعادت آن از بین خواهد رفت. قانون‌گرایی افراطی اتوپیا به توتالیتاریسم می‌انجامد، چنان‌که پوپر اتوپیا را متهم به توتالیتاریسم و آن‌دو را در بنیاد، یکسان و هم‌گوهر می‌داند. (پوپر، ۱۳۷۵، ص ۱۲۹) وی بر این باور است که کوشش یوتوپیائی در پی تحقق بخشیدن کشوری آرمانی از راه کاربرد نقشه‌ای برای جامعه به حیث یک کل، کوششی است درخواهنده حکومت نیرومند و تمرکز یافته گروهی اندک که به دیکتاتوری می‌انجامد. (همان، ص ۲۱۴)

افزون بر این، تصور زندگی در جامعه‌ای که از قوانین سخت‌گیرانه‌ای برخوردار بوده و همه چیز آن یکسان است و همگان باید چونان آدمک‌های آهنی عمل کنند و دارای استانداردهای معینی است، بسیار طاقت‌فرسا و برخلاف فطرت و حیث اواقعی انسانیت انسان است. به گفته راسل باید اعتراف کرد که در مدینه فاضله مور، نیز مانند اغلب مداین فاضله دیگر، زندگی به طرز تحمل ناپذیری ملال‌آور است. (راسل، ۱۳۷۳، صص ۷۲۱-۷۲۰)

۳.۶ نفی هویت فردی در اتوپیا تامس مور

تأکید بسیار اتوپیا بر انسجام و همدلی اجتماعی به حدی است که فرد و فردیت را نفی کرده و آن را در جامعه ذوب می‌کند تا جایی که انسان، همانند عددی از اعداد در میان عدد کلی است. برای همین هر یک از افراد جامعه، از اصالت برخوردار نبوده و اشخاصی مستقل و متمایز نیستند، ولی در عوض گروه و جامعه همه چیز است. به عبارت دیگر آدمی هیچ گونه هویت و اصالتی ندارد و شخصیت انسانی او از بین می‌برد و ارزش او تنها در جامعه یافته شده و با آن معنا می‌یابد. این بی‌هویتی فردی و از خود بیگانه‌سازی سبب می‌گردد آدمی به نیستی برسد، زیرا با برداشته شدن تفاوت‌ها و همسان‌سازی با جامعه، معرفت‌ها و توانمندی‌های فردی نیز زائل می‌شود، با این‌که حق این است که در عین باورد داشتن به

اصالت جامعه، فردیت فرد نیز مورد توجه قرار گیرد و به آزادی‌های او تا زمانی که به آزادی جمع ضرر نرسانده است، احترام گذاشته شود.

به هر حال انسان‌ها به رغم میل مشترک به خوش‌بختی همگی تصویر واحدی از آن ندارند، زیرا انسان‌ها به یک گونه و با یک نوع استعداد آفریده نشده‌اند، بلکه در انسان‌ها استعدادهای متفاوتی فراهم آمده است و هر نفس انسانی با جهانی از آمال و آرزوها متفاوت از دیگری است. برای همین هم‌شکل‌سازی و برابری کامل مردم همواره با خشونت و سرکوب مخالفان همراه است. بنابراین همه مردم در نفس خود غایات و اهدافی دارند که نباید فدای بهروزی عمومی و یا بهروزی دولت شوند. (شی‌یرمر، ۱۳۸۶، ص ۶۷)

۴.۶ وجود سیاست مستعمره نشینی

اهل اتوپیا ظاهراً تنها کشورهای را دوست و همسایه می‌خوانند که از آنها حاکمی را درخواست کنند. آن همسایگان بومی نیز باید خود را با قوانین اهل اتوپیا سازگار کنند در غیر این صورت آنان را از پهنه‌ای که مدعی آن برای خویشند بیرون می‌رانند و اگر بومیان ایستادگی کنند با آنان می‌جنگند. از نظر اهل اتوپیا اگر ملتی زمینی داشته باشد که بیکار و ناکشته مانده باشد - و دیگران را از بهره‌برداری و دست‌یازی به آن باز دارد، درحالی که به حسب قانون طبیعت دیگران را نیز باید از آن نصیبی باشد - این را دلیل درستی برای به راه انداختن جنگ می‌دانند. (مور، همان، ص ۸۰ و ۸۶) تجویز این سیاست از این روست که معیار فرجامین اتوپیا برای هر امری، مصلحت جامعه و کشور اتویپایی است. برای همین هر امری که مصلحت کشور را به خطر اندازد ناعادلانه و غیر اخلاقی است و هر امری که به مصلحت اتوپیا باشد عادلانه و اخلاقی است.

این تجویز به نوبه خود نوعی استبداد در جامعه را نیز در پی خواهد داشت، زیرا افزون بر آن که خود افراد جامعه ممکن است به خاطر مصالح کشور مورد ظلم و ستم قرار گیرند، چه بسا به خاطر مصلحت کشور به سایر ملل بتازند و آن‌ها را به استعمار خود درآورد. به طور خلاصه می‌توان اتوپیا را چراغ سبزی برای استعمار دانست که این نوع استعمار و استعمار نوین و مدرن با آرمان‌های بشری - که مساوات و عدالت از جمله آن‌هاست - منافات دارد.

۵.۶ انزوای اهل اتوپیا

مور، اتوپییای خویش را محدود به یک کشور یا جغرافیائی خاص نموده و حالت انزوایی را برای آن تعریف نموده است و حتی اصرار دارد که این محدودیت همچنان حفظ گردد و با دیگر ملت‌های همسایه ارتباطی برقرار نشود یا اگر ارتباط و تعاملی هم باشد، باید بسیار محتاطانه و همراه با تدابیر فوق‌العاده دقیق و حساس انجام گیرد که مبادا در آرمان‌شهر خلل یا ناهماهنگی نفوذ کند و اغراض و اهداف غائی آن آرمان‌شهر را دچار بحران و انحراف کند. در حالی که آرمان‌شهر مطلوب لازم است؛ (۱) محدود به کشور یا منطقه جغرافیائی خاصی نبوده و فراگیر باشد. (۲) با توجه به رشد و تعالی فکری و عقلی انسان‌ها در تمامی جوامع و ملل، در ایجاد ارتباط با همسایگان و کشورهای همجوار اضطراب و نگرانی حاصل نشود. در نهایت اهل اتوپیا در زندانی بزرگ محصور هستند که راه فراری در آن نیست.

۶.۶ پیامد منفی پذیرش لذت‌اپیکوری (به عنوان معیار ارزش)

در اتوپییای تامس مور، لذت‌اپیکوری و روحی بر سایر لذت‌ها تقدم دارد و ملاک و معیار ارزش‌های اخلاقی است. لذت‌اپیکوری تنها لذت شخصی و فاعلی را ملاک و معیار ارزش‌گذاری اخلاقی می‌داند. برای همین تنها هرآنچه برای آدمی - از حیث روحی - لذت‌بخش باشد دارای ارزش اخلاقی است و هرآنچه رنج‌آور باشد ارزش منفی اخلاقی دارد. مهم‌ترین اشکالات این نظریه این است که؛ (۱) مبتنی بر یک جهان‌بینی مادی و نظام-مادی‌گرایانه و اومانستی بوده و بر اساس معیارهای آن، ارزش‌های اخلاقی تعریف می‌شوند. پس مشاهده می‌شود که لذت‌ها و آلام را منحصر در زندگی این دنیا دانسته و لذت‌ها و آلام اخروی نادیده گرفته شده است. درحالی که بسیاری از پدیده‌ها که به ظاهر رنج و ضدارزش به‌شمار می‌آیند، رنج واقعی نبوده و محتمل است عمل سازگار با آنها ارزش باشد، زیرا با معیارهای جهان‌بینی الهی سازگار است. پس ادعای موجود در اتوپییای تامس-مور ناسازگار با روح کاتولیک وی است. (۲) معیار اپیکور در ترجیح یک لذت بر دیگری دچار تناقض‌آمیز است، زیرا از سوئی بر دوام لذت تأکید دارد و از سوئی تنها لذت‌های روحی این جهانی را مورد توجه قرار داده است و لذت‌های این دنیا نیز ناپایدار هستند، درحالی که تنها لذت‌های روحی اخروی پایدار بود و بیشتر سزوار توجه هستند. (۳) مکتب اپیکوری، تنها خیر شخصی مورد توجه بوده و باید هر کس به فکر لذت روحی خود باشد.

برای همین دیگران را نیز به این نوع لذت توصیه می‌کند. در نتیجه ممکن است بین لذت‌های روحی افراد تعارض ایجاد شود، زیرا یک نفر لذت روحی خود را مقدم می‌دارد و دیگری هم لذت روحی خود را شایسته می‌شمارد و این امر به تراحم لذت‌ها منتهی می‌شود.

۷.۶ چالش پذیرش تمامیت‌خواهی اتوپیا

دانستیم که مهم‌ترین ویژگی اتوپیای تامس مور تمامیت‌خواهی و به عبارت دیگر "یا همه و یا هیچ" است. اتوپیای تامس مور اوج فرهنگ و تمدنی را به دست می‌دهد که هیچ مردمی تاکنون بدان دست نیافته‌اند. (رویون، همان، ص ۴۵) و عرصه‌های مختلف قانون‌گرائی، امنیت، عدالت، همسانی و... را دربرمی‌گیرد. پذیرش این امر سبب می‌شود که اهل اتوپیا خود را در هر فضیلتی کامل بدانند که در آن، نیازی به حرکت و تغییر و تحول نیست. تصور تحقق این کمال محل به کمال مطلوب بوده و ایجاد کننده نقص هستند.

۸.۶ سکوت از بیان سازوکارهای تحقق آرمان‌شهر

اتوپیا از بیان زمینه‌های تحقق آرمان‌شهری و این‌که چگونه اهل اتوپیا به سعادت کامل دنیوی رسیده‌اند ساکت است و بیان نمی‌کند که چه عواملی سبب می‌شوند اهل اتوپیا به آن کمال شایسته‌ی خود نائل آیند؟ یا این‌که اتوپیا با چه کیفیتی رخ می‌دهد؟ از این‌رو گویی تغییراتی بنیادین در یک جامعه بدون هیچ‌گونه زمینه‌سازی و علتی رخ می‌دهد. سؤال این است که چگونه امکان دارد اتوپیا به طور اتفاقی و بدون هیچ‌گونه تحرکی به بشریت هدیه شود؟ اگر قرار است اتوپیا به عنوان الگویی به‌شمار آید و یا این‌که تأثیراتی بر جامعه گذارد، بایسته است برای تحقق احتمالی آن نیز برنامه‌ریزی‌هایی عقلانی ارائه شود که مردم نقشی اساسی را در آن ایفا کنند و جامعه را به سمت‌وسوی ایده‌آل مورد نظر پیش برند، همان‌طور که مهندسی اجتماعی این امر را مورد تأیید قرار داده و بر آن است که «آدمی بر سرنوشت خود سیادت دارد و می‌تواند مطابق هدف‌هایی که دارد در تاریخ بشر تأثیر بگذارد. بنابراین انسان همان‌طور که می‌تواند افکار نو بیافریند، می‌تواند اهدافی را نیز برگزیند و یا حتی بیافریند.» (پوپر، ۱۳۷۵، ص ۵۱)

۹.۶ رفتارهای تناقض آمیز تامس مور نسبت به محتوای اتوپیا

رفتار و سیره مور تناقض‌های بسیاری با آرمان‌شهرش دارد که نشان می‌دهد بین سیره رفتاری مور و محتوای کتاب اتوپیا تناقض وجود دارد. در ادامه صرفاً به برخی اشاره می‌شود؛ (۱) در آرمان‌شهر معمولاً با طنزی تحقیرآمیز از مقام پاپ سخن می‌رود، در حالی که مور در نهایت در دفاع از امتیازهای پاپ جان باخت. (کنی، همان، ص ۱۲۸) (۲) اهل اتوپیا چندان ارزشی برای حقوق‌دانان قائل نیستند، در حالی که مور بخش عمده‌ای از زندگی خود را بر سر قانون نهاد و والاترین کارگزار قانون در انگلیس شد. (همان) (۳) اهل اتوپیا فلزات گران‌بها را بی‌ارزش و بی‌اعتبار می‌شمرند، در حالی که مور چه در مواقع رسمی و چه در غیر آن زنجیر زرینی بر گردن می‌انداخت. (۴) در اتوپیا پیروی مسالمت‌آمیز از هر دینی که فرد بر می‌گزیند آزاد است و نباید تفاوت‌های دینی به وحدت ملی ضربه بزند، اما این امر با عملکرد مور تعارض دارد که به کیفر دادن مرتدان و بدعت‌گذاران شهره داشت و حتی در جانب‌داری از کلیسا جان داد. حتی وی در کشتن مردمانی دست داشته که جرمشان انحراف از جزم‌اندیشی کاتولیکی بود.

۱۰.۶ تناقضات در محتوای کتاب اتوپیا

- تناقضاتی در محتوای کتاب نیز مشاهده می‌شود که به برخی از آنها اشاره می‌کنم؛
- مور در بخش اول کتاب از قانونی کردن مجازات و تعیین قانون، سخن می‌گوید، اما در بخش دوم همه چیز به خواست سنا واگذار شده است.
 - اساس جامعه اتوپیا مور بر برابری نهاده شده است، اما در عین حال زنان از مردان پست‌تر تلقی شده‌اند و در همه چیز باید از آنها پیروی کنند و منشأ این نابرابری را هم بیان نمی‌کند و در جایی که از پدر سالاری هم سخن می‌گوید، علت را بیان نمی‌کند.
 - مور ابتدا از مدارا دم می‌زند، اما در ادامه می‌گوید که مدارا با مرتدان از خرد نیست بلکه از همان آغاز باید سر ایشان به قهر کوفته شود، زیرا پیمان بستن با ایشان سودی نصیب مسیحیان نخواهد کرد.
 - اگرچه اتوپیا تامس مور شعارهایی مانند انسان‌دوستی، محبت و یک‌رنگی و ارزش ندادن به مادیات سر می‌دهد، ولی حس ناسیونالیستی و برخورد تند آنان با مخالفان و

- برده سازی خلاف شعارهای آن‌ها را رسانده و حکایت از منافع شخصی و گروهی آنان دارد و به بیان دیگر حکایت از آن دارد که همه آن شعارها را تنها برای خود سرمی‌دهند و غیر خود را تنها در صورتی تحمل می‌کنند که پیرو آن‌ها باشند.
- اگرچه در اتوپیا از احسان و کمک به افراد ضعیف و افتاده مانند بیماران، سخن رفته است ولی سرانجام بیان‌گر دیدگاه کاملاً مادی به انسان و زندگی او می‌باشد و نتایج و ثمرات اخروی که در نتیجه ابتلاء و تحمل رنج و مشقت نصیب‌شان می‌گردد را نادیده می‌گیرد. برای همین خودکشی و مرگ بی‌رنج را جایز می‌شمارد، درحالی که این امر منافات صریح با آموزه‌های وحیانی داشته و برای کرامت واقعی انسان ارزشی قائل نیست.
- همسایگان و دیگر ملل از اهل اتوپیا درخواست حاکم می‌کنند و اهل اتوپیا هم قبول می‌کنند، در حالی که هیچ‌گونه رابطه دیپلماتیک بین‌شان نیست.
- اتوپیای تامس مور از عدالت و برابری دم می‌زند، در حالی که بندگان را حیواناتی وحشی می‌داند و قائل به بدترین رفتار با آنان است و یا این‌که خود را از همسایگان برتر دانسته و خود را مستحق می‌داند که حاکمانی برای آنها بفرستند و بر آن‌ها حکومت کنند.

۷. نتیجه‌گیری

کتاب *اتوپیای تامس مور* یکی از مهم‌ترین کتاب‌های حوزه‌ی آرمان‌شهراندیشی است که مورد نقد و بررسی بسیاری از فیلسوفان و اندیشمندان قرار گرفت. در مجموع محتوای این کتاب جامعه‌ای ایده‌آل را ترسیم کرده است که برخی ویژگی‌های مهم آن عبارتند از اینکه؛ (۱) یک نظام سیاسی سامان‌یافته معرفی شده است که در آن، عدالت اجتماعی و عدالت توزیع اقتصادی از محوریت برخوردار هستند. (۲) فرد را با جامعه و همگان متحد ساخته و سازش داده است و از این روی مدنیت طبیعی و رابطه‌ی تعاون میان انواع انسانی را توسعه داده است. (۳) همدلی و انسجام اجتماعی کاملاً نمایان است. (۴) قانون‌مداری از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

با این حال نمی‌توان کتاب اتوپیا را بیان‌کننده آرمانشهری واقعی و تعیین‌کننده مسیر انسانیت تصور کرد و از نقدهائی اساسی برخوردار بوده و دارای تناقضاتی با رفتارهای وی

نقد کتاب/تویبای تامس مور ... (بهبروز محمدی منفرد) ۳۹۱

بوده و از همه مهم‌تر محتوای آن خودشکن است. افزون بر این اتویبای تامس مور تمامی ابعاد زندگی انسان را در نظر نگرفته و الگوئی مطلوب برای جوامع بشری در جهت سامان-دهی حیث‌های فرهنگی و سیاسی و اجتماعی نیست. پس می‌توان این کتاب را به منزله تخیلی پر از اشکال در نظر گرفت که به‌تنهایی نمی‌تواند الگوئی برای ترسیم جامعه‌ای ایده-آل و آرمانی به‌شمار آید.

کتاب‌نامه

- افلاطون، (۱۳۶۸)، جمهور، ترجمه فؤاد روحانی، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی ج ۵.
- امرسون، راجرال، (۱۳۸۷)، فرهنگ اندیشه‌های سیاسی (اتویبا)، ترجمه خشایار دیهیمی، تهران، نشر نی.
- برلین، آیزابا، (۱۳۸۷)، سرنوشت تلخ بشر (جستارهایی در تاریخ اندیشه‌ها)، ترجمه لیلا سازگار، تهران: انتشارات ققنوس.
- پوپر، کارل، (۱۳۷۹)، جامعه باز و دشمنان آن، ترجمه جلال‌الدین اعلم، تهران: انتشارات سروش، ج اول.
- پوپر، کارل، (۱۳۷۵)، جامعه باز و دشمنان آن، ترجمه عزت‌الله فولادوند، تهران: شرکت سهامی انتشارات خوارزمی، ج اول.
- داوری‌اردکانی، رضا، (۱۳۷۷)، فارابی، تهران: موسسه فلسفه اسلامی، پژوهشگاه علوم اسلامی، ج ۴.
- دلی، لئو، (۱۳۸۳)، آگوستین قدیس، ترجمه محمد بقائی، تهران: سازمان چاپ و انتشارات اقبال.
- راسل، براتراند، (۱۳۷۳)، تاریخ فلسفه غرب، ترجمه نجف دریابندری، تهران، انتشارات کتاب پرواز، ج ۲.
- روویون، فردریک، (۱۳۸۵)، آرمان‌شهر در تاریخ اندیشه غرب، ترجمه عباس باقری، تهران: نشر نی.
- زرین کوب، عبدالحسین، (۱۳۸۱)، تاریخ در ترازوی نقد، تهران: انتشارات امیر کبیر.
- شی یرمر، جرمی، (۱۳۸۶)، اندیشه سیاسی کارل پوپر، ترجمه عزت‌الله فولادوند، تهران، نشر ماهی..
- کاسیرر، ارنست، (۱۳۶۴)، "فلسفه و سیاست"، ترجمه مهدی واجد سمیعی، مجله سیاست خارجی، شماره ۳.
- کنی، آنتونی، (۱۳۷۴)، تامس مور، ترجمه عبدالله کوثری، تهران: طرح نو.
- گودن، کریستیان، (۱۳۸۳)، آیا باید از اتویبا اعاده حیثیت کرد؟، ترجمه سوسن شریعتی، تهران: قصیده سرا.
- مور، تامس، (۱۳۶۱)، آرمان‌شهر (اتویبا)، ترجمه داریوش آشوری و نادر افشاری، تهران: انتشارات خوارزمی.

- Beer, Max, (2002), A History Of British Socialism, London: Routledge.
- Ben Arfi, Ikram, (2016), "The Hermeneutic Dilemma in Thomas More's Utopia", Nternational Journal of Humanities and cultural Studies, Carthage University, Tunisia, Volume 2. 12012-1227.
- Bird, Jon, (1993), Mapping the futures: local cultures, global change, Futures, new perspectives for cultural analysis, Futures Series, Edition: illustrated, London: Routledge.
- Cayley, Arthur, (2007), Memoirs Of Sir Thomas More, V.1, London: Kessinger Publishing.
- Dominic, Baker-Smith, (2014), "Thomas More." The Stanford Encyclopedia of Philosophy, Edition , Edward N Zalta (ed), Url: plato. Stanford. Edu/ archives/spr2014/entries/thomas-more/.
- Duhamel, P. Albert, (1955), « Medievalism of More's Utopia », Studies in Philology, Volume II, N° 2, April.
- Gueguen, John A. (1978), "Reading More's "Utopia" as a Criticism of Plato", Albion: A Quarterly Journal Concerned with British Studies, Vol. 10, Quincentennial Essays on St. Thomas More, pp. 43-54.
- Harrington, James, (1992), The Commonwealth Of Oceana And System Of Politic, Edited By .J.G.A.Pocock, Cambridge: Cambridge University Press.
- Hudson, Wayne, (2003), The reform Of Utopia (Law, Ethics And Governance), Aldershot Hants: Ashgate Publishing.
- More, Tomas, 1869, Utopia, Translated by Ralph Robinson, London, Publisher: A. Murray & Son.
- Vairasse, Denis, (2006), The History Of The Sevarambians, edited and with an introduction by John Christian Laursen and Cyrus Masroori, State University Of Newyork Press.